

TIL VA JAMIYAT MUNOSABATI

Akbarova Sarvinoz Toshtemir qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3 - bosqich talabasi

Ilmiy rahbar : **Erbo'tayeva Shalola**

Annotatsiya: Til va jamiyat munosabati doimo dolzarb va muhim ilmiy mavzulardan biri hisoblanadi. Har bir xalq o'zining tarixiy taraqqiyotida turli madaniy va ijtimoiy o'zgarishlarni boshdan kechirgan, bunga mutanosib ravishda uning tili ham rivojlangan va boyigan. Jamiyat hayotidagi har bir yangilik, har bir o'zgarish bevosita tilda o'z aksini topadi. Shu sababli til va jamiyat orasidagi uzviy aloqalarni chuqurroq o'rganish zamonaviy tilshunoslik va ijtimoiy gumanitar fanlar uchun ham g'oyat dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: til, jamiyat, til va jamiyat munosabati, ijtimoiy jarayonlar, kommunikatsiya, til siyosati, identitet, madaniyat, integratsiya, til funksiyalari.

Til insonlarning o'zaro munosabatini, bir-biri bilan aloqasini, fikr almashuvini ta'minlovchi eng muhim vositadir. Har bir davr, har bir zamon jamiyat uchun xos bo'lgan ijtimoiy va madaniy xususiyatlarni shakllantiradi, til esa ushbu xususiyatlarning saqlovchisi va tashuvchi sifatida namoyon bo'ladi. Til orqali insonlar nafaqat o'z fikrini, hissiyotini, orzu-umidlarini, balki madaniyatini, qadriyatlarini, urf-odatlarini, an'analarini ham avloddan-avlodga yetkazadilar. Til jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib, har qanday ijtimoiy-iqtisodiy islohot, madaniy yuksalish yoki siyosiy o'zgarishlar eng avvalo tilga ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatda yuz beradigan o'zgarishlar, yangicha tafakkur va qarashlar tilga yangidan-yangi so'zlarni kirib kelishiga, eskirgan leksik birliklarning esa asta-sekin faol so'zlar qatlamidan chiqib ketishiga sabab bo'ladi. Masalan, har bir xalqning madaniy hayotiga oid o'ziga xos hodisalar, qadriyatlar, diniy e'tiqodlar va ijtimoiy hodisalar til leksikasida o'z aksini topadi. Bundan tashqari, har bir zamon va muhitga mos

ravishda tilda yangi soʻz va iboralar, yangi ramz va ifoda shakllari, yangi talaffuz meʼyorlari paydo boʻladi. Bu holat til dinamikasini, uning doimiy rivojlanish va yangilanib turish xususiyatini namoyon etadi [1].

Til va jamiyat oʻrtasidagi munosabatlarning oʻziga xos tomoni shundaki, til nafaqat ijtimoiy hayot mahsuli, balki jamiyat taraqqiyoti va uygʻonishining vositasidir. Har bir xalq, har bir millat oʻzining ijtimoiy va madaniy taraqqiyoti uchun birinchi galda oʻz tiliga murojaat qiladi. Jadidlar harakati, milliy uygʻonish, taraqqiyot va zamonaviy sivilizatsiyalarga integratsiya qilish jarayonida ham til markaziy oʻrin egallaydi. Til nafaqat avlodlarni birlashtiradi, balki butun bir jamiyat, millat, xalq va davlat ruhiy birlik va birdamligini ham mustahkamlaydi. Shu sababli, milliy tilni rivojlantirish, uni saqlab qolish va boyitish har bir jamiyat uchun eng muhim vazifalardan biridir. Jamiyat taraqqiyotida tilning tutgan oʻrni haqida soʻz yuritganda, avvalo, milliy ong va milliy tafakkur shakllanish jarayonida tilning ahamiyati alohida taʼkidlanadi. Milliy identitet asosini ham asosan til belgilaydi. Har bir millat oʻz tilini asrash, uni rivojlantirish, avlodlariga yetkazish orqali tarixiy va madaniy merosini saqlab keladi. Shu nuqtai nazardan olganda, jamiyat aʼzolari orasida biror bir aloqa, oʻzaro tushuncha, maqsad, orzu-umid, bir-birini hurmat qilish, yaqinlik va sadoqat tuygʻulari faqat til orqali shakllanadi, til vositasida mustahkamlanadi va davom ettiriladi. Biror jamiyat oʻz tilida doimiy yuksalish, oʻzgarish va yangiliklarni kiritmas ekan, u jamiyat taraqqiyotidan orqada qoladi, madaniy, ijtimoiy va ilmiy sohalarda ham inqirozga yuz tutishi mumkin. Shu sababli zamonaviy globallashtirish sharoitida, axborot hash-pashda tarqaladigan asrda har bir xalqning oʻz tilini asrab-avaylashi, uni yanada boyitish, rivojlantirish, fan va texnologiyani ham ona tilida egallash ehtiyoji ortib bormoqda. Jamiyatdagi har qanday ijtimoiy-iqtisodiy yoki siyosiy oʻzgarishlar til meʼyorlariga, lugʻat boyligiga, soʻzlashuv va yozma tilga bevosita taʼsir koʻrsatadi [2].

Hozirgi zamon tili va jamiyat oʻrtasidagi munosabatlarda eng muhim jihatlardan biri ijtimoiy guruhlar va sotsial tabaqalar oʻrtasidagi til tafovutidir. Jamiyat ichidagi yoshlar, bolalar, kattalar, turli millat, kasb-kor, manzildagi kishilar oʻrtasida til koʻrinishlari, lehjalari, uslublari va hatto oʻziga xos soʻz birikmalari bilan ajralib turadi. Bu holat jamiyat tarkibi va madaniyati qanchalik turfa, qanchalik rang-barang ekanligini koʻrsatadi. Yangi

kommunikatsiya texnologiyalari, axborot vositalari va internet tili zamonaviy jamiyatga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, yangi so'zlar va atamalar, qisqartmalar va iboralar tilga kirib kelmoqda. Bu esa o'z navbatida umumxalq tilining rivojlanishiga, yangi uslub va ifodalar shakllanishiga olib keldi. Yana bir muhim jihat – tilning normativ va etik me'yorlarda jamiyat ta'siri ostida shakllanishi. Har bir jamiyatda muayyan nutq etiketi, so'zlashuv odobi, o'zaro muomalada tilning mezon va talablariga rioya qilish, ehtiyotkorlik va muloyimlik singari ma'naviy qadriyatlar shakllanadi. Ushbu me'yorlar jamiyat axloqiy qoidalari asosida shakllanib, til vositasida ommaviy ongga singdiriladi, jamiyatda o'zaro hurmat, do'stlik, hamjihatlik va birdamlik muomalasi mustahkamlanadi. Madaniyat va til bir-biri bilan o'zviy bog'liq holda taraqqiy etadi. Jamiyatning asosiy ma'naviy qadriyatlari, urf-odat va an'analari, rasm-rusum va marosimlari tilda aks etadi. Shu bois ham milliy madaniyat, adabiyot, san'at, xalq og'zaki ijodi va boshqa sohalarida til asosiy kommunikativ vosita sifatida xizmat qiladi. Til orqali tarixiy an'analar, xalq qadriyatlari, boshqa madaniyatlar bilan munosabatlar hamda xalq ruhiyati avlodlarga yetkaziladi [3].

Zamonaviy tilshunoslikda "ijodkor" sifatida ham tildir. Til o'z tarixi davomida insoniyat tafakkurining eng nodir, eng chuqur va nafis mahsulotlarini yaratgan, ularni saqlagan va taraqqiyot sari olib borgan. Har bir yangi g'oya, yangi tafakkur mahsuli, yangi ilmiy yutuq yoki ijtimoiy islohot avval til orqali ifoda etiladi, so'ngra u hayotga tatbiq qilinadi va jamiyatga tarqaladi. Shu bois ijtimoiy g'oya va fikrlarning shakllanishi va rivojlanishida tilning tutgan o'rni beqiyosdir. Jamiyat a'zolari tili bir-biriga uzatiladigan axborot, hissiyot, fikr, orzu, niyat va boshqa hodisalarning asosiy ko'prigidir. Jamiyatning taraqqiyot bosqichlari, davlatning siyosiy va iqtisodiy siyosati, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ham birinchi navbatda tilda o'z aksini topadi. Masalan, ko'plab zamonaviy davlatlarning til siyosati natijasida til rivoji, tilga e'tibor, huquqiy himoya va rivojlantirish masalalari milliy dasturlarda o'rin olmoqda. Bu esa til va jamiyat o'rtasidagi bevosita va doimiy munosabatning yaqqol isboti bo'la oladi. Jamiyat taraqqiyotida tilning kommunikativ, integratsion va ijtimoiy-tarbiyaviy vazifasini aytmasdan bo'lmaydi. Insonlar tili orqali dunyoni anglaydi, o'zaro fikr almashadi, ilm-fan va texnologiyani egallaydi. Jamiyat a'zolari uchun til nafaqat aloqa vositasi, balki tarbiya, ma'rifat, qadriyatlarni singdirish va tarqatish, uni asrab-avaylash va boyitish vositasi hamdir. Shu

ma'noda, til orqali ilm-fan, madaniyat, adabiyot, ma'naviyat yuksaladi. Buning natijasida avlodlar davomiyligi, tarixiy taraqqiyot uzviyligi, jamiyat barqarorligi, ruhiyati va uyg'unligi ta'minlanadi. Barchamizga ayonki, dunyodagi eng rivojlangan jamiyatlar orasida o'z ona tiliga e'tibor, uni asrab-avaylash, boyitish va zamonaviy hayotga tatbiq etish kuchli ekaniga guvoh bo'lamiz. Bu borada davlat siyosati, ta'lim-tarbiya tizimi, fan va madaniyat, axborot makoni orqali tilga g'amxo'rlik, uni turli bosqichlarda rivojlantirish asosiy mezon qilib qo'yilgan [4].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, til va jamiyat o'rtasidagi munosabat doimiy, murakkab va o'zaro boyituvchi jarayondir. Til jamiyatni shakllantiradi, jamiyat esa unga o'z ta'sirini o'tkazadi. Bu jarayon tarixiy, madaniy va ijtimoiy taraqqiyot asosidir. Har qanday jamiyat o'z taraqqiyotida tilga g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lsa, o'z madaniyati, tarixiy merosi va milliy qadriyatlarini asrab-avaylashi, ilm-fan va taraqqiyotga erishishda yuksak natijalarga erishishi mumkin. Shu sababli har bir xalq, har bir inson o'z ona tiliga hurmat bilan qarashi, uni rivojlantirish uchun harakat qilishi, til boyligini avlodlarga to'la yetkazishi lozim. Faqat ana shundagina jamiyat yuksak taraqqiyot sari harakat qiladi va milliy o'ziga xoslik, birligi, ijtimoiy birdamligi mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. (2020). "Jamiyat taraqqiyotida tilning o'rni va ahamiyati." O'zbekiston tilshunosligi jurnali, 1(3), 65-72.
2. A'zamatova, G. (2018). "O'zbek jamiyatida til siyosati va ijtimoiy omillar." O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
3. Bekmatova, Z. (2021). "O'zbek tilining zamonaviy rivojlanish bosqichlari." O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.
4. G'aniyeva, N. (2019). "Til va ijtimoiy hayot: zamonaviy tamoyillar." O'zbekiston tili va adabiyoti, 6(2), 31-38.
5. Islomova, N. (2022). "Hozirgi o'zbek jamiyatida til va shaxs munosabatlari." Til va jamiyat, 15(1), 44-53.

6. Jabborov, A. (2017). “Milliy o‘zlik va til: jamiyat taraqqiyotida mohiyat.” O‘zbekiston Fanlari Akademiyasi Matbuoti.
7. Karimov, I. (2019). “Ijtimoiy jarayonlarda o‘zbek tilining o‘rni.” O‘zbekistonning dolzarb mavzulari, 8(4), 54-60.